

George Lakoff og Mark Johnson

Hverdagens metaforer

På dansk ved

Ulrik Hvilshøj og
Hanne Salomonsen

Hans Reitzels Forlag

Begreber vi lever efter

De fleste mennesker opfatter metaforen som et poetisk eller retorisk virkemiddel, som noget usædvanligt der ikke optræder i dagligsproget. Desuden betragtes metaforen typisk som et rent sprogligt fænomen, som noget der har med ord at gøre snarere end med tanke eller handling. Derfor tror de fleste mennesker at de kan klare sig helt fint uden metaforer. Vi har imidlertid gjort den erfaring at metaforer spiller en fremtrædende rolle i hverdagen, ikke kun i sproget, men også i tanke og handling. Vores almindelige begrebssystem som vi både tænker og handler ud fra, er metaforisk i sin grundstruktur.

De begreber der styrer vores tanker, er ikke kun nogle der har med vores forstand at gøre. De styrer også vores gøremål i det daglige, helt ned i de mest profane detaljer. Vores begreber strukturerer vores opfattelse af verden, hvordan vi bevæger os rundt i den, og hvordan vi forholder os til andre mennesker. Vores begrebssystem spiller således en afgørende rolle i definitionen af vores hverdags realiteter. Hvis vi har ret i at vores begrebssystem hovedsagelig er metaforisk af natur, er måden vi tænker på, det vi oplever, og det vi foretager os hver dag, i høj grad også forbundet med metaforer.

Men vores begrebssystem er ikke noget vi normalt er bevidste om. Ved de fleste af de ting vi foretager os hver dag, handler vi mere eller mindre automatisk i henhold til visse retningslinjer. Hvad disse retningslinjer er, er på ingen måde klart. At undersøge sproget er en måde at finde ud af det på. I og med at kommunikation er baseret på det samme begrebssystem som

tanke og handling, er sproget en vigtig kilde til oplysninger om hvordan dette begrebssystem ser ud.

Primært på baggrund af sproglige data har vi konstateret at vores almindelige begrebssystem er metaforisk af natur. Og vi har udarbejdet en foreløbig metode til at kunne påbegynde en mere detaljeret identifikation af de metaforer der strukturerer vores opfattelsesevne, vores tanker og vores handlinger.

For at få en idé om hvad det betyder at et begreb er metaforisk, og hvordan sådan et begreb kan struktureres en dagligdags aktivitet, begynder vi med begrebet DISKUSSION og begrebet metaforen DISKUSSION ER KRIG. Metaforen kan observeres i vores dagligsprog i mange forskellige udtryk:

DISKUSSION ER KRIG

Dine påstande kan ikke forsvares.

Han *angreb* hvert eneste *svage punkt* i min argumentation.

Hans kritik *ramte plet*.

Jeg har aldrig *vundet* en diskussion med ham.

Er du uenig? Okay, *fyr løs!*

Hvis du bruger den *strategi*, *udsletter* han dig totalt.

Han *skød* alle mine argumenter i *sænk*.

Det er vigtigt at forstå at vi ikke bare *taler* om diskussioner som om de var krige. Vi kan faktisk vinde eller tabe en diskussion. Vi opfatter personen vi diskuterer med, som en modstander. Vi angriber hans standpunkter og forsvare vores egne. Vi vinder eller taber terræn. Vi planlægger og følger strategier. Hvis vi ikke kan forsvare et standpunkt, kan vi forlade det og finde nye angrebspunkter. Mange af de ting vi *gør* når vi diskuterer, struktureres delvis af begrebet krig. Der udkæmpes ikke fysiske kampe, men derimod verbale, og diskussionens struktur – angreb, forsvar, modangreb osv. – afspejler dette. Forstået således er DISKUSSION ER KRIG en metafor vi lever efter i vores kultur, den strukturerer de handlinger vi udfører når vi diskuterer.

Forestil dig en kultur hvor en diskussion ikke opfattes som

en krig, hvor ingen vinder eller taber, hvor man ikke forsvare eller angriber standpunkter, vinder eller taber terræn. Forestil dig en kultur hvor en diskussion opfattes som en dans, deltagere er de optrædende, og målet er at optræde harmonisk og æstetisk indbydende. I sådan en kultur ville folk se på diskussioner på en anden måde, opleve dem anderledes, udføre dem anderledes og tale om dem på en anden måde. Men vi ville formentlig ikke opfatte dem som diskussioner: De ville simpelthen foretage sig noget andet. Det ville endda være mærkeligt at kalde det de foretog sig, for „diskutere“. Den måske mest neutrale beskrivelse af den kulturelle forskel ville være at sige at vores diskussioner struktureres som en krig og deres som en dans.

Dette er et eksempel på hvad det vil sige at et metaforisk begreb, nemlig DISKUSSION ER KRIG, strukturerer det vi gør (i hvert fald delvist), og hvordan vi forstår det vi gør når vi diskuterer. *Metaforens væsentligste egenskab er at den lader os forstå og opleve én slags ting ved hjælp af en anden.* Det betyder ikke at diskussioner er en underkategori til krig. En diskussion og en krig er forskellige slags ting – verbal diskurs og væbnet konflikt – og de handlinger der udføres, er af forskellig art. Men DISKUSSION struktureres, forstås, udføres og omtales delvis ved hjælp af den terminologi man bruger i forbindelse med KRIG. Begrebet er struktureret metaforisk, handlingen er struktureret metaforisk og som følge heraf er også sproget struktureret metaforisk.

Endvidere er dette den *almindelige* måde at diskutere på og at tale om diskussioner på. Den almindelige måde for os at tale om at angribe et standpunkt på er ved at bruge ordene „angribe et standpunkt“. Vores almindelige måde at tale om diskussioner på forudsætter en metafor vi faktisk ikke er bevidste om. Metaforen eksisterer ikke blot i de ord vi bruger – den er til stede i selve vores begreb om diskussion. Det sprog vi bruger når vi diskuterer, er ikke poetisk eller retorisk; det er bogstaveligt. Vi taler om diskussioner på en sådan måde fordi vi opfatter

dem på den måde – og vi handler i overensstemmelse med den måde vi opfatter tingene på.

Den vigtigste påstand vi har fremsat indtil nu, er at metaforer ikke blot er et sprogligt anliggende, det vil sige at de blot er et spørgsmål om ord. Tværtimod vil vi argumentere for at menneskelige *tankeprocesser* i høj grad er metaforiske. Det er det vi siger til når vi siger at det menneskelige begrebssystem er struktureret metaforisk og defineret metaforisk. Metaforer som sproglige udtryk er mulige netop fordi der findes metaforer i en persons begrebssystem. Hver gang vi i denne bog taler om metaforer som fx DISKUSSION ER KRIG, skal *metafor* derfor forstås som *metaforisk begreb*.

2

Metaforiske begrebs systematik

Diskussioner følger normalt mønstre; det vil sige at der er bestemte ting vi normalt gør, og ting vi ikke gør, når vi diskuterer. At vi delvis danner os et begreb om diskussioner ved hjælp af kampudtryk, har en systematiserende indvirkning på den form diskussionerne får og på måden hvorpå vi taler om hvad det er vi gør når vi diskuterer. Fordi det metaforiske begreb er systematisk, er sproget som vi bruger til at tale om det aspekt af begrebet, systematisk.

I DISKUSSION ER KRIG-metaphoren så vi at udtryk fra krigsordforrådet, fx *angribe*, *ramme plet*, *fyre løs*, *udslette*, giver os mulighed for på en systematisk måde at tale om de kampmæssige aspekter ved diskussioner. Det er ikke tilfældigt at disse udtryk betyder det de betyder, når vi bruger dem i beskrivelsen af diskussioner. En del af det begrebsmæssige netværk som har med kamp at gøre, karakteriserer delvis begrebet diskussion, og sproget følger trop. Fordi metaforiske udtryk i vores sprog er knyttet til metaforiske begreber på en systematisk måde, kan vi bruge de metaforiske sproglige udtryk til at udforske de metaforiske begrebs beskaiffenhed og til at opnå en forståelse af det metaforiske grundlag for vores handlinger.

For at få en idé om hvordan metaforiske udtryk i dagligt sprog kan give os indsigt i den metaforiske karakter af de begreber der strukturerer vores dagligdags aktiviteter, så lad os se på det metaforiske begreb TID ER PENGE som det afspejles i sproget.

TID ER PENGE

Du *spilder* min tid.

Denne dims vil *spare* dig for timers arbejde.

Jeg *har* ikke tid.

Hvad *bruger* du din tid på i disse dage?

Den punktering *kostede* mig en hel time.

Jeg har *investeret* en del tid i hende.

Jeg kan ikke *afse* mere tid.

Din tid er ved at *slippe op*.

Du må lægge et *tidsbudget*.

Gem lidt tid til bordtennis.

Arbejdet *stjæler* al min tid.

Er du sikker på at det er tiden *værd*?

Min tid er *kostbar*.

Har du lidt tid *til overs*?

Du *bruger* ikke din tid på en *indbringende* måde.

Han lever på *lånt* tid.

Jeg *mistede* en masse tid da jeg blev syg.

Tak fordi at jeg måtte *tage* din tid.

Tid er i vores kultur et værdifuldt gode. Det er en begrænset resurse som vi bruger af for at nå vores mål. På grund af den måde begrebet arbejde har udviklet sig på i den moderne vestlige kultur, hvor arbejde normalt forbindes med den tid det tager at udføre, og hvor tid er nøjagtigt kvantificeret, er det blevet kutyme at betale folk pr. time, uge eller måned. TID ER PENGE på mange måder i vores kultur: telefonenheder, time-løn, hotelværelsestakster, årlige budgetter, renter på lån og at forbydere betaler deres gæld til samfundet ved at sidde i fængsel i et vist tidsrum. Disse skikke er relativt nye i menneskets historie, og de findes langtfra i alle kulturer. De er opstået i moderne industrialiserede samfund, og de strukturerer vores basale dagligdags aktiviteter på en gennemgribende måde. Svarende til den kendsgerning at vi *handler* som om tid er et værdifuldt gode – som en begrænset resurse, tilmed som penge

– så *opfatter* vi tid på den måde. Vi forstår og oplever tid som noget der kan bruges, spildes, spares, investeres eller fråsdes med.

TID ER PENGE, TID ER EN BEGRÆNSET RESURSE OG TID ER ET VÆRDIFULDT GODE er alle metaforiske begreber. De er metaforiske fordi vi bruger alle vores dagligdags oplevelser med penge, begrænsede resurser og værdifulde goder til at danne os et begreb om tid. Dette er ikke en uomgængelig måde for mennesker at begrebsliggøre tid på; den er bundet til vores kultur. Der findes kulturer hvor tid ikke er nogen af disse ting.

De metaforiske begreber TID ER PENGE, TID ER EN RESURSE OG TID ER ET VÆRDIFULDT GODE danner et system baseret på subkategorisering, idet penge i vores samfund er en begrænset resurse, og begrænsede resurser er værdifulde goder.

Vi anvender den praksis at bruge det mest specifikke metaforiske begreb, i dette tilfælde TID ER PENGE, til at betegne hele systemet. Af de udtryk der er opremsat under TID ER PENGE-metajoren, refererer nogle direkte til penge (*spare, koste, investere*), andre til begrænsede resurser (*spilde, bruge, have nok af*), og andre igen til værdifulde goder (*have, miste, takke for*). Dette er et eksempel på hvordan metaforiske følgeslutninger er karakteristiske for et sammenhængende system af metaforiske begreber og et dertil svarende sammenhængende system af metaforiske udtryk for begreberne.

Metaforens systematik:

Hvad metaforen fremhæver og skjuler

Metaforens systematiske natur gør det muligt for os at forstå ét aspekt ved et begreb ved hjælp af et andet (fx at forstå et aspekt ved diskussion ved hjælp af udtryk der har at gøre med kamp), må nødvendigvis skjule andre aspekter ved begrebet. Ved at lade os fokusere på ét aspekt ved et begreb (fx kampaspekterne ved diskussion) kan et metaforisk begreb afholde os fra at fokusere på aspekter ved begrebet som er uforenelige med den pågældende metafor. Når vi fx midt i en ophedet diskussion er optaget af at angribe vores modstanders standpunkt og forsvare vores eget, kan vi tabe samarbejdsaspekterne ved diskussion af syne. Når en person diskuterer med dig, kan det også opfattes som om at han giver dig sin tid, et værdifuldt gode, i et forsøg på at nå frem til gensidig forståelse. Men når vi er optaget af kampaspekterne, taber vi ofte samarbejdsaspekterne af syne.

Et langt mere subtilt eksempel på hvordan et metaforisk begreb kan skjule et aspekt ved vores erfaring kan ses i hvad Michael Reddy har kaldt KANAL-metaforen [the conduit metaphor]. Reddy bemærker at det sprog vi bruger til at beskrive sproget, i store træk er struktureret af den følgende komplekse metafor:

IDEER (eller BETYDNINGER) ER GENSTANDE
SPROGLIGE UDTRYK ER BEHOLDERE
AT KOMMUNIKERE ER AT SENDE

Taleren lægger idéer (genstande) ind i ord og sender dem (via en kanal) til en lytter der tager idéerne/genstandene ud af ordene/beholderne. Reddy dokumenterer dette med mere end 100 forskellige slags udtryk som han anslår kan redegøre for mindst 70% af de udtryk vi bruger når vi taler om sprog. Her er nogle eksempler:

KANAL-metaforen

Det er svært at *få* sine idéer *igennem*.

Jeg *gav* dig den idé.

Hvis du *får* en god idé, så *forsøg* at *fastholde* den med ord.

Prøv igen. Betydningen findes lige *dér i* ordene.

Prøv at *pakke* det *ind i* lidt flere ord.

Det er *tomme* ord.

Idéen er *begravet i* et tungt kancellisprog.

I eksempler som disse er det langt sværere at se at noget skjules af metaforen, eller at der overhovedet er en metafor. Dette er i så høj grad den konventionelle måde at tænke på sprog på at det nogle gange er vanskeligt at forestille sig at det ikke svarer til virkeligheden. Men hvis vi ser på hvad KANAL-metaforen medfører, får vi øje på nogle af de måder hvorpå den skjuler aspekter ved den kommunikative proces.

KANAL-metaforens aspekt SPROGLIGE UDTRYK ER BETYDNINGSBEHOLDERE medfører at ord og sætninger har betydning i sig selv, uafhængigt af kontekst eller taler. BETYDNINGER ER GENSTANDE-delen af metaforen medfører at betydninger eksisterer uafhængigt af mennesker eller kontekster. Den del af metaforen der siger at SPROGLIGE UDTRYK ER BETYDNINGSBEHOLDERE, medfører at ord (og sætninger) har betydninger, igen uafhængigt af kontekster og talere. Disse metaforer er velvalgte i mange situationer – dem hvor kontekst-

forskelle ingen rolle spiller, og hvor alle samtalens deltagere forstår sætningerne på den samme måde. Disse to følgeslutninger er eksemplificeret i sætninger som

Betydningen findes *lige dér* i ordene.

der ifølge KANAL-metaforen kan siges om enhver sætning. Men der er mange tilfælde hvor kontekst spiller en rolle. Her er et berømt eksempel som Pamela Downing har optaget fra en virkelig samtale:

Sæt dig på æblejuicepladsen.

Isoleret set har denne sætning ingen betydning overhovedet idet udtrykket „æblejuiceplads“ ikke er en konventionel måde at referere til nogen som helst genstand på. Men sætningen giver god mening i den kontekst den blev ytret i. En overnatende gæst kom ned til morgenmad. Der var dækket til fire ved bordet: tre kuverter med appelsinjuice og en med æblejuice. Det var tydeligt at se hvor æblejuicepladsen var. Og selv næste morgen hvor der ingen æblejuice var, var det klart hvilken plads der var æblejuicepladsen.

Ud over sætninger der ikke giver mening uden en kontekst, er der tilfælde hvor en enkelt sætning vil betyde forskellige ting for forskellige mennesker. Tag fx:

Vi har behov for nye alternative energikilder.

Denne sætning betyder noget helt andet for direktøren for Mobil Oil end den gør for direktøren for Friends of the Earth. Betydningen er ikke lige at finde der i sætningen – det betyder meget hvem der siger den eller lytter til den, og hvad hans samfundsmæssige og politiske standpunkter er. KANAL-metaforen passer ikke i de tilfælde hvor konteksten er påkrævet for at kunne afgøre om sætningen overhovedet har en betydning, og hvis den har, hvad den betydning så er.

Disse eksempler viser at de metaforiske begreber vi har set

på, giver os en delvis forståelse af hvad kommunikation, diskussion og tid er, og at de dermed skjuler andre aspekter ved disse begreber. Det er vigtigt at indse at den metaforiske strukturering som finder sted her, er delvis, ikke total. Hvis den var total, ville et begreb faktisk være det andet og ikke blot forstås i kraft af det. Fx er tid ikke i virkeligheden penge. Hvis du investerer *din tid* i et projekt som ikke bliver til noget, kan du ikke få *din tid* tilbage. Tidsbanker findes ikke. Jeg kan *give dig en masse tid*, men du kan ikke give mig den samme tid tilbage selvom du *kan give mig den samme mængde tid tilbage*. Og så videre. Derfor er der dele af et metaforisk system der ikke passer.

På den anden side kan metaforiske begreber udvides, så de rækker videre end de almindelige bogstavelige måder at tænke og tale på og ind i det der kaldes figurativ, poetisk, farverig eller fantasifuld tænkning og tale. Hvis idéer er genstande, kan vi *ikklæde dem en farvestrålende dragt, jonglere med dem, stille dem op på rad og række* osv. Så når vi siger at et begreb er struktureret af en metafor, mener vi at det er delvis struktureret og at det kan udvides i nogle retninger, men ikke i andre.

Orienteringsmetaforer

Indtil videre har vi undersøgt det vi vil kalde *strukturelle metaforer*, tilfælde hvor et begreb er metaforisk struktureret ved hjælp af et andet. Men der findes en anden slags metaforisk begreb, et der ikke strukturerer et begreb ved hjælp af et andet, men som i stedet organiserer et helt system af begreber der står i forhold til hinanden. Vi vil kalde dem *orienteringsmetaforer* fordi de fleste af dem har at gøre med rumlig orientering: op-ned, ind-ud, foran-bagved, dyb-flad, central-perifer. Disse rumlige orienteringer er opstået fordi vi har den slags kroppe vi har, og fordi de fungerer som de gør i vores fysiske omgivelser. Orienteringsmetaforer giver et begreb en rumlig orientering, fx GLAD ER OP. Det forhold at begrebet GLAD er orienteret OP fører til udtryk som „Jeg er højt oppe i dag“.

Sådanne metaforiske orienteringer er ikke vilkårlige. De har rod i vores fysiske og kulturelle erfaringer. Selvom de polære modsætninger op-ned, ind-ud osv. er fysiske af natur, kan de orienteringsmetaforer der er baseret på dem, variere fra kultur til kultur. Fx er fremtiden i nogle kulturer foran os, mens den i andre befinder sig bag os. Som en illustration af disse forhold vil vi se nærmere på rumlige op-ned-metaforer, der er blevet grundigt studeret af William Nagy (1974). I hvert tilfælde vil vi skitsere hvordan det metaforiske begreb kan være opstået fra vores fysiske og kulturelle erfaringer. Disse redegørelser er ment som skitse-mæssige og foreløbige, ikke definitive.

GLAD ER OP; KED AF DET ER NED

Jeg er højt oppe i dag. Det satte mit humør i vejret. Du er i højt humør. Han er helt opløftet. Hans ansigt klarede op i et stort smil. Jeg er langt nede. Jeg er nedtrykt. Han er nedslået. Hun hænger med hovedet. Jeg sank sammen i sorg. Mit humør er helt i bund.

Fysisk grundlag: En ludende, hængende kropsholdning følges normalt ad med det at være ked af det og deprimeret, en rank, oprejst kropsholdning med en positiv følelsesmæssig tilstand.

BEVIDST ER OP; IKKE-BEVIDST ER NED

Stå op. Vågn op. Jeg er allerede oppe. Han faldt i søvn. Han dejsede omkuld af træthed. Han er under hypnose.

Fysisk grundlag: Mennesket og de fleste andre pattedyr sover liggende og står op når de er vågne.

SUNDHED OG LIV ER OP; SYGDOM OG DØD ER NED

Han er i topform. Lazarus stod op fra de døde. Han er oppe igen. Han har lagt sig syg. Hans helbred er for nedadgående.

Fysisk grundlag: Alvorlig sygdom tvinger os til at ligge ned rent fysisk. Når man er død, er man fysisk nede.

AT HAVE KONTROL eller MAGT ER OP; AT VÆRE UNDER KONTROL ER NEDE

Jeg har kontrol over hende. Det er mig der er ovenpå her. Han er den overordnede. Han sidder på en toppost. Han stod på magtens tinde. Han er steget i graderne. Han rangerer højere end mig. Han er under min kontrol. Han er min underordnede. Han er nederst i hierarkiet. Diktatoren er blevet styrtet. Regeringen faldt på spørgsmålet.

Fysisk grundlag: Fysisk størrelse korrelerer normalt med fysisk styrke, og vinderen af en kamp er normalt ovenpå.

MERE ER OP; MINDRE ER NED

Antallet af bogudgivelser pr. år bliver ved med at gå *op*. Han trak et *højt* nummer under sessionen. Min indkomst *steg* sidste år. Udbuddet af kulturelle aktiviteter i denne by er gået *ned* i det forgangne år. Antallet af fejl han begår, er utrolig *lavt*. Han *faldt* i indkomst sidste år. Hvis du har det for varmt, så skru *ned* for varmen.

Fysisk grundlag: Hvis du tilsætter mere af et stof eller et større antal fysiske genstande til en beholder eller en bunke, så stiger niveauet, eller bunken bliver højere.

BEGIVENHEDER INDEN FOR EN OVERSKUELIG FREMTID ER OP (og FREM)

Filmen kommer *op* i næste uge. Der ligger meget arbejde *foran* os. De kommer *frem* med det nye produkt på torsdag.

Fysisk grundlag: Normalt ser vores øjne i den retning vi oftest bevæger os i (fremad). Idet en genstand nærmer sig en person (eller personen nærmer sig genstanden), vil genstanden synes større. Eftersom underlaget vi står på, opfattes som stillestående, virker det som om at det øverste af genstanden bevæger sig opad i personens synsfelt.

HØJ STATUS ER OP; LAV STATUS ER NED

Han har en *høj* position. Hun vil *stige* til *tops*. Han er på *toppen* af sin karriere. Han befinder sig i *bunden* af hierarkiet. Han tilhører samfundets *nederste* lag. Hun har et *lavstatus* job.

Socialt og fysisk grundlag: Status korreleres med (social) magt, og (fysisk) magt eller styrke er *op*.

GODT ER OP; DÅRLIGT ER NED

Branchen har haft *optur*. Salget *toppede* sidste år. Det er gået *ned ad bakke* lige siden. Tingene kører på *lavt* blus for tiden.

Fysisk grundlag for personligt velbefindende: Glæde, sundhed, liv og kontrol – de ting der først og fremmest kendetegner hvad der er godt for en person – er alle OP.

DYD ER OP; FORDÆRV ER NED

Han er *højsindt*. Hun holder hovedet *højt*. Hun er *opofrende*. Han har en *lav* tankegang. Det er *under* min værdighed. Hun *nedværdiger* sig selv. Det var *nedrigt* gjort.

Fysisk og socialt grundlag: GODT ER OP for en person (fysisk grundlag) sammen med en metafor vi vil diskutere nedenfor, SAMFUNDET ER EN PERSON (i den version hvor du *ikke* identificerer dig med samfundet). At være dydig eller retskaffen er at handle i overensstemmelse med de standarder som samfundet/personen har opstillet for at kunne opretholde sit velbefindende. DYD ER OP fordi dydige handlinger korrelerer med socialt velbefindende set fra samfundets/personens synspunkt. Eftersom socialt baserede metaforer er en del af kulturen, er det samfundets/personens synspunkt som tæller.

FORNUFT ER OP; FØLELSER ER NED

Diskussionen bevægede sig pludselig *ned* på et følelsesmæssigt niveau, men kom snart efter *op* på et rationelt stade igen. Han kunne ikke *hæve* sig *over* sine følelser.

Fysisk og kulturelt grundlag: I vores kultur ser folk sig selv som havende kontrol over dyr, planter og deres fysiske omgivelser, og det er deres unikke evne til at ræsonnere som placerer mennesker over andre dyr og giver dem denne kontrol. AT HAVE KONTROL ER OP giver således grundlag for MENNESKET ER OP og dermed for FORNUFT ER OP.

Konklusioner

På grundlag af disse eksempler foreslår vi de følgende konklusioner vedrørende metaforiske begrebs erfaringsmæssige fundament, deres sammenhæng og systematik.

- De fleste af vores grundlæggende begreber er organiseret ved hjælp af en eller flere rumlige metaforer.
- Der findes en intern systematik knyttet til hver rumlig metafor. Fx definerer GLAD ER OP et sammenhængende system snarere end et antal isolerede og vilkårlige tilfælde. (Et eksempel på et usammenhængende system ville være et hvor fx „Jeg er ovenpå i dag“ betød „Jeg er glad“, men „Mit humør steg“ betød „Jeg blev ked af det“).
- Der findes en samlet ekstern systematik blandt de forskellige rumlige metaforer som definerer sammenhængen mellem dem. Således giver GODT ER OP en OP-orientering til generelt velbefindende, og denne orientering hænger sammen med særlige tilfælde som GLAD ER OP, SUNDHED ER OP, LIV ER OP, AT HAVE KONTROL ER OP. STATUS ER OP hænger sammen med AT HAVE KONTROL ER OP.
- Rumlige metaforer er rodfastet i fysisk og kulturel erfaring; de bliver ikke vilkårligt tildelt. En metafor kan alene tjene som et redskab til forståelse af et begreb i kraft af dens erfaringsmæssige grundlag. (Nogle af de komplekse aspekter ved metaforens erfaringsmæssige grundlag diskuteres i det følgende afsnit).
- Der findes mange mulige fysiske og sociale grundlag for metaforer. Sammenhæng inden for hele systemet synes at være en del af grunden til at en foretrækkes frem for en anden. Fx er der en tendens til at glæde også korrelerer fysisk med et smil og en almindelig følelse af opstemthed og åbenhjertighed. Dette kunne i princippet danne grundlag for en metafor GLADER ÅBEN; KED AF DETER LUKKET. Og faktisk findes der metaforiske udtryk som „Hun har lukket sig inde i sig selv“ der udpeger et andet aspekt ved at være ked af det

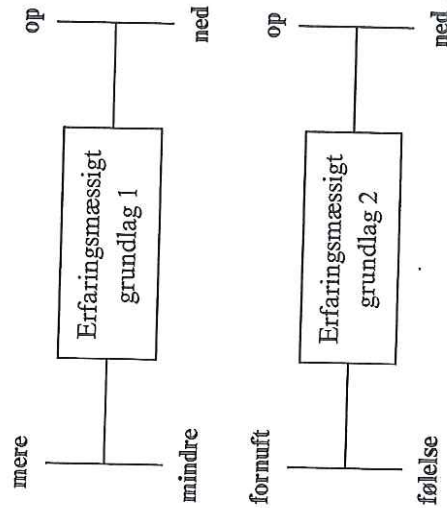
end „Hun er nede“ gør. Men i denne sammenhæng er den væsentlige metafor i vores kultur GLAD ER OP; der er en grund til at vi taler om ekstatiske højder snarere end ekstatiske åbninger. GLAD ER OP hænger ubrydeligt sammen med GODT ER OP, SUNDHED ER OP osv.

- I nogle tilfælde er rumlighed en så væsentlig del af et begreb at det er vanskeligt at forestille sig nogen anden metafor som kunne strukturere begrebet. I vores samfund er „høj status“ et sådant begreb. Andre tilfælde som fx glæde er knap så entydige. Er begrebet glæde uafhængigt af GLAD ER OP-metaforen, eller er op-ned-rumligheden af glæde en del af begrebet? Vi mener at det er en del af begrebet inden for et givent begrebsmæssigt system. GLAD ER OP-metaforen placerer glæde inden for et sammenhængende metaforisk system, og en del af dens betydning kommer fra den rolle den spiller i det system.
- Såkaldte rent intellektuelle begreber, fx begreber i en videnskabelig teori, er ofte – måske altid – baseret på metaforer der har et fysisk og/eller kulturelt grundlag. Høj i „højenergi partikler“ er baseret på MERE ER OP. Høj i „højniveaufunktioner“, som i den fysiologiske psykologi, er baseret på FORNUFT ER OP. Lav i „lavniveaufonologi“ (som refererer til detaljerede fonetiske aspekter ved sprogs lydssystemer) er baseret på JORDBUNDEN VIRKELIGHED ER NED (som i „nede på jorden“). Hvorvidt en videnskabelig teori er intuitivt tiltrækkende, har at gøre med hvor godt dens metaforer svarer til ens erfaringer.
- Vores fysiske og kulturelle erfaring forsyner os med mange mulige grundlag for rumlige metaforer. Hvilke der vælges, og hvilke der er de væsentligste, kan variere fra kultur til kultur.
- Det er vanskeligt at skelne mellem en metafors fysiske og dens kulturelle grundlag fordi valget af ét fysisk grundlag blandt mange mulige har at gøre med kulturel sammenhæng.

Metaforers erfaringsmæssige grundlag

Vi ved ikke ret meget om metaforers erfaringsmæssige grundlag. På grund af vores uvidenhed på dette område har vi beskrevet metaforerne hver for sig og først efterfølgende tilføjet spekulative bemærkninger om deres mulige erfaringsmæssige grundlag. Vi følger denne praksis på grund af uvidenhed, ikke på grund af et bestemt princip. *Faktisk føler vi at ingen metafor nogensinde kan forstås eller blot blive passende repræsenteret uafhængigt af dens erfaringsmæssige grundlag.* Fx har MERE ER OP et meget anderledes erfaringsmæssigt grundlag end GLAD ER OP eller FORNUFT ER OP. Selvom begrebet OP er det samme i alle disse metaforer, er de erfaringer hvorpå disse OP-metaforer er baseret, meget forskellige. Det er ikke fordi der er mange forskellige slags OP; det er snarere fordi vertikalitet træder ind i vores erfaringer på mange forskellige måder og dermed afføder mange forskellige metaforer.

En måde hvorpå man kunne fremhæve metaforers uadskillelighed fra deres erfaringsmæssige grundlag, ville være at bygge det erfaringsmæssige grundlag ind i selve repræsentationerne. Således kunne vi i stedet for at skrive MERE ER OP og FORNUFT ER OP beskrive det komplekse forhold i nedenstående diagram.

En sådan repræsentation ville understrege at hver metaforer to dele alene er forbundet via et erfaringsmæssigt grundlag, og at det kun er i kraft af disse erfaringsmæssige grundlag at metaforen kan bruges som et middel til forståelse.

Vi vil ikke anvende sådanne repræsentationer, men kun fordi vi ved så lidt om metaforers erfaringsmæssige grundlag. Vi vil fortsætte med at bruge ordet „er“ når vi fremsætter metaforer som MERE ER OP, men ER bør ses som repræsenterende en mængde erfaringer som metaforen er baseret på og i kraft af hvilke vi forstår den.

Det erfaringsmæssige grundlag spiller en vigtig rolle i forståelsen af metaforer der ikke passer sammen, fordi de er baseret på forskellige slags erfaringer. Tag fx en metafor som UKENDT ER OP; KENDT ER NED. Eksempler er „Det er uafklaret og svævende“ og „Udvalget er nedsat“. Metaforen har et erfaringsmæssigt grundlag der er meget lig det der ligger til grund for AT FORSTÅ ER AT GRIBE som i „Jeg kunne ikke rigtig få fat i meningen“. Med fysiske genstande er det sådan at hvis du kan gribe noget og holde det i dine hænder, så kan du studere det grundigt og opnå en ret god forståelse af det. Det er nemmere at gribe noget og studere det grundigt hvis det befinder sig på et bestemt sted end hvis det svæver gennem luften (ligesom et blad eller et stykke papir). På den måde er UKENDT ER OP; KENDT ER NED forenelig med AT FORSTÅ ER AT GRIBE.

Men UKENDT ER OP er ikke forenelig med metaforer som GODT ER OP og AFSLUTTET ER OP (som i „Jeg har spist op“). Man ville forvente at AFSLUTTET dannede par med KENDT og UAFSLUTTET med UKENDT. Men hvad angår i hvert fald vertikalitetsmetaforer, så er det ikke tilfældet. Årsagen er at UKENDT ER OP har et meget anderledes erfaringsmæssigt grundlag end AFSLUTTET ER OP.

Metaforer og kulturel sammenhæng

En kulturs mest grundlæggende værdier vil hænge sammen med den metaforiske struktur i kulturens mest grundlæggende begreber. Lad os som et eksempel betragte nogle kulturelle værdier som hænger sammen med vores rumlige OP-NED-metaforer, og hvis modsætninger ikke gør.

„Mere er bedre“ og „Større er bedre“ hænger sammen med MERE ER OP og GODT ER OP. „Mindre er bedre“ gør ikke.

„Fremtiden vil blive bedre“ hænger sammen med FREMTIDEN ER OP og GODT ER OP. „Fremtiden vil blive værre“ gør ikke.

„Der vil komme mere i fremtiden“ hænger sammen med MERE ER OP og FREMTIDEN ER OP.

„Din status skulle blive højere i fremtiden“ hænger sammen med HØJ STATUS ER OP og FREMTIDEN ER OP.

Disse værdier er dybt forankrede i vores kultur. „Fremtiden vil blive bedre“ er et udtryk for begrebet fremskridt. „Der vil komme mere i fremtiden“ har som særlige tilfælde akkumuleringen af goder og løninflation. „Din status skulle gerne blive højere i fremtiden“ er et udtryk for karrieremagari. Disse værdier hænger sammen med vores nuværende rumlige metaforer; deres modsætninger ville ikke gøre det. Det lader altså til at vores værdier ikke er uafhængige, men danner et sammen-

hængende system med de metaforiske begreber vi lever efter. Vi hævder ikke at alle kulturelle værdier der hænger sammen med et metaforisk system, faktisk findes, kun at de der findes og er dybt forankrede, er i overensstemmelse med det metaforiske system.

De ovennævnte værdier gælder generelt i vores kultur – alt andet lige. Men fordi ting som regel ikke er lige, findes der ofte konflikter mellem disse værdier og dermed konflikter mellem de metaforer der forbindes med dem. For at forklare sådanne konflikter mellem værdier (og deres metaforer) er vi nødt til at finde ud af hvordan disse værdier og metaforer prioriteres af den subkultur hvori de hører hjemme. Fx synes MERE ER OP altid at være prioriteret højest fordi den har det tydeligste fysiske grundlag. Prioriteringen af MERE ER OP over GODT ER OP kan ses i eksempler som „Inflationen er stigende“ og „Kriminaliteten går op“. Hvis vi antager at inflation og kriminalitet er dårlige ting, betyder disse sætninger det de gør fordi MERE ER OP altid har topprioritet.

Hvilke værdier der prioriteres højt, er i almindelighed dels et spørgsmål om subkulturen man lever i, dels et spørgsmål om personlige værdier. De forskellige subkulturer i en mainstream-kultur er fælles om grundlæggende værdier, men prioriterer dem forskelligt. Fx kan STØRRE ER BEDRE være i konflikt med DER VIL KOMME MERE I FREMTIDEN når det gælder spørgsmålet om hvorvidt man skal købe en stor bil nu, med store afdrag der vil tære på den fremtidige løn, eller en mindre, billigere bil. I visse subkulturer køber du en stor bil og bekymrer dig ikke om fremtiden; i andre kommer fremtiden først, og du køber derfor en lille bil. Der var engang (før inflation og energikrise) da det at eje en lille bil gav høj status i den subkultur hvor DYDER OP, og AT SPARE PÅ RESURSERNE ER DYDIGT prioriteredes højere end STØRRE ER BEDRE. I dag er antallet af småbilssejere steget drastisk fordi der findes en stor subkultur hvori AT SPARE PENGE ER BEDRE prioriteres højere end STØRRE ER BEDRE.

Ud over subkulturer findes der grupper hvis definerende

karakteristika er at de er fælles om visse vigtige værdier som er i konflikt med mainstreamkulturens. På mindre åbenlyse måder opretholder de dog andre mainstreamværdier. Tag fx en munkeorden som trappisterne. Hos dem synes MINDRE ER BEDRE at gælde med hensyn til materielle besiddelser der anses for at være værdifulde og hindrer for hvad der er vigtigt, nemlig at tjene Gud. Trappisterne tror også på mainstreamværdien DYDER OP selvom de giver den højeste prioritet og en meget anderledes definition. MERE er stadigvæk BEDRE selvom det gælder dyd, og status er stadigvæk OP selvom det ikke er af denne verden, men en højere, Guds rige. Desuden er FREMTIDEN VIL BLIVE BEDRE sandt hvad angår åndelig vækst (OP) og, i sidste ende, frelse (i den grad OP). Dette er typisk for grupper der befinder sig uden for mainstreamkulturen. Dyd, godhed og status udder dog måske en radikal omdefinering, men de er fortsat OP. Det er stadig bedre at have mere af hvad der er vigtigt, FREMTIDEN VIL BLIVE BEDRE med hensyn til hvad der er vigtigt osv. Med hensyn til hvad der er vigtigt for en munkeorden, hører værdisystemet både sammen internt og med de væsentligste orienteringsmetaforer i mainstreamkulturen.

Individer kan ligesom grupper prioritere forskelligt og på forskellig vis definere hvad der er godt og rigtigt for dem. I den forstand er de undergrupper af én. Med hensyn til hvad der er vigtigt for dem, er deres individuelle værdisystemer i overensstemmelse med de væsentligste orienteringsmetaforer i mainstreamkulturen.

Ikke alle kulturer prioriterer op-ned-orienteringen på samme måde som vi gør. Der findes kulturer hvori balance og centralitet spiller en meget vigtigere rolle end i vores kultur. Eller tænk på den ikke-rumlige orientering aktiv-passiv. AKTIV ER OP og PASSIV ER NED for os i de fleste henseender. Men der findes kulturer hvori passivitet værdsættes højere end aktivitet. I almindelighed synes de væsentlige orienteringer op-ned, ind-ud, central-perifer, aktiv-passiv osv. at gå på tværs af alle kulturer, men hvilke begreber der er orienteret i hvilken ret-

ning, og hvilke begreber der er de vigtigste, varierer fra kultur til kultur.

Ontologiske metaforer

Entitets- og substansmetaforer

Rumlige orienteringer som op-ned, foran-bagved, til-fra, center-periferi og nær-fjern giver et ekstraordinært godt grundlag for at forstå begreber i orienteringstermer. Men man kan kun nå et stykke ad vejen med orientering. Vores erfaringer med fysiske genstande og substanser giver et yderligere grundlag for forståelse – ét der rækker videre end ren orientering. Ved at forstå vores erfaringer ved hjælp af genstande og substanser får vi mulighed for at udpege dele af vores erfaring og behandle dem som klart afgrænsede entiteter eller substanser af en ensartet slags. Når vi kan identificere vores erfaringer som entiteter eller substanser, kan vi referere til dem, kategorisere dem, gruppere dem og kvantificere dem – og dermed ræsonnerer over dem.

Når ting ikke er klart afgrænsede eller begrænsede, kategoriserer vi dem alligevel som om de er, det gælder fx bjerge, gadehjørner og hække. Sådanne måder at anskue fysiske fænomener på er nødvendige for at tilfredsstille visse mål vi har: at lokalisere bjerge, at mødes på gadehjørner, at trimme hække. Mennesskelige mål kræver normalt at vi indfører kunstige grænser som gør fysiske fænomener klart afgrænsede ligesom vi selv er: entiteter der er afgrænsede af en overflade.

Ligesom de grundlæggende erfaringer fra menneskelig rumlig orientering afføder orienteringsmetaforer, danner vores erfaringer med fysiske genstande (især vores egne kroppe) grund-

lag for et bredt spektrum af forskellige ontologiske metaforer, det vil sige måder at forstå begivenheder, aktiviteter, følelser, idéer osv. som entiteter og substanser på.

Ontologiske metaforer tjener en række formål, og de forskellige slags metaforer der findes, afspejler de forskellige formål. Tag erfaringen med stigende priser der metaforisk kan ses som en entitet gennem substantivet *inflation*. Det giver os en mulighed for at referere til erfaringen:

INFLATION SOM EN ENTITET

Inflationen forringer vores levestandard.

Hvis der kommer meget *mere inflation*, overlever vi ikke.

Vi må *bekæmpe inflationen*.

Inflationen tvinger os til at spare.

At købe jord er den bedste måde at *håndtere inflationen* på.

Inflationen giver mig kvalme.

Ved i disse tilfælde at betragte inflation som en entitet får vi mulighed for at referere til den, kvantificere den, identificere et enkelt aspekt ved den, se den som en årsag, handle i forhold til den og måske sågar tro at vi forstår den. Ontologiske metaforer som denne er nødvendige for blot at forsøge at behandle vores erfaringer rationelt.

Omfanget af ontologiske metaforer som vi bruger til sådanne formål, er enormt. Den følgende liste giver en idé om hvad de forskellige formål er, sammen med repræsentative eksempler på ontologiske metaforer der tjener disse formål.

Reference

Min frygt for insekter driver min kone til vanvid.

Det var et smukt skud.

Vi arbejder for fred.

Middelklassen udgør et magtfuldt tavst flertal i amerikansk politik.

Vort lands ære står på spil i denne krig.

Kvantificering

Det vil kræve meget *tåmodighed* at afslutte denne bog.
Der er så meget *had* i verden.

DuPont har en *del politisk magt* i Delaware.

Han har for meget *fjendtlighed* i sig.

Pete Rose har en *masse baseball-knowhow*.

Identifikation af aspekter

Under pres kommer den *grimme side af ham frem*.

Krigens brutalitet umenneskeliggør os alle.

Jeg kan ikke holde trit med det *moderne livs tempo*.

Hans *følelsesmæssige helbred* er forværret på det seneste.

Vi fik aldrig *glæden ved sejr* at mærke i Vietnam.

Identifikation af årsager

Han brød sammen på grund af *presset fra sine forpligtelser*.

Han gjorde det i *et anfald af vrede*.

Vores indflydelse i verden er mindsket på grund af vores *mangel på karakterstyrke*.

Interne stridigheder kostede dem mesterskabet.

Opstilling af mål og motivering af handlinger

Han tog til New York i *jagten på berømmelse og rigdom*.

Her er hvad du skal gøre, for at *sikre dig økonomisk tryghed*.

Jeg ændrer min måde at leve på for at *finde lykken*.

FBI vil handle hurtigt stillet over for en *trussel mod den nationale sikkerhed*.

Hun så ægteskabet som *løsningen på alle problemer*.

Ligesom med orienteringsmetaforerne betragtes de fleste af disse udtryk normalt ikke som metaforiske. En af grundene hertil er at ontologiske metaforer, ligesom orienteringsmetaforer, tjener et meget begrænset antal formål – reference, kvantificering osv. Blot det at se en ikke-fysisk ting som en entitet eller en substans giver os ikke mulighed for at forstå ret meget

om den. Men ontologiske metaforer kan udbygges yderligere. Her er to eksempler på hvordan den ontologiske metafor BEVIDSTHEDEN ER EN ENTITET er blevet udbygget i vores kultur.

BEVIDSTHEDEN ER EN MASKINE

Vi forsøger stadig at *fabrikere* en løsning på problemet.

Min hjerne *står helt stille* i dag.

Nu *kører* det for mig!

Mit spanske er lidt *rustent*.

Vi har arbejdet *for fuld damp* hele dagen.

BEVIDSTHEDEN ER EN SKRØBELIG GENSTAND

Hendes jeg er meget *skrøbeligt*.

Du må behandle ham *forsigtigt* efter hans kones død.

De *knækkede* ham under afhøringen.

Oplevelsen *ødelagde* ham.

Jeg *går i stykker* på det her.

Han *bristede* i gråd.

Disse metaforer specificerer forskellige slags genstande. De giver os forskellige metaforiske modeller for hvad bevidstheden er, og tillader os dermed at fokusere på forskellige aspekter ved den mentale erfaring. MASKINE-metaforen giver os et billede af bevidstheden som noget der er udstyret med en tænd-sluk-knap, har en nyttevirkning, en produktionskapacitet, et internt maskineri, en energikilde og en eller anden grad af driftssikkerhed. SKRØBELIG GENSTAND-metaforen er ikke nær så righoldig. Den giver os kun mulighed for at tale om psykisk styrke. Der er dog dele af den mentale erfaring som man kan forestille sig ved hjælp af begge metaforer. De eksempler vi tænker på, er disse:

Han brød sammen. (BEVIDSTHEDEN ER EN MASKINE)

Han gik op i limningen. (BEVIDSTHEDEN ER EN SKRØBELIG GENSTAND)

Men disse to metaforer fokuserer ikke på præcis det samme aspekt ved den mentale erfaring. Når en maskine bryder sammen, holder den simpelthen op med at fungere. Når en skrøbelig genstand går itu, flyver dens mange stykker omkring, måske til fare for andre. Hvis nogen fx går fra forstanden og mister selvbeherskelsen, vil det være passende at sige „Han gik op i limningen“. Hvis nogen på den anden side bliver apatiske og er ude af stand til at fungere af psykiske årsager, vil vi snarere sige „Han brød sammen“.

Ontologiske metaforer som disse er så naturlige og præger vores måde at tænke på i en sådan grad at de normalt opfattes som selvindlysende, direkte beskrivelser af mentale fænomener. De fleste af os opdager aldrig at de er metaforiske. Vi opfatter udsagn som „Han brød sammen under presset“ som direkte sandt eller falsk. Dette udtryk blev faktisk brugt af en række journalister da de skulle forklare hvorfor Dan White tog sin pistol med på rådhuset i San Francisco og skød og dræbte borgmester George Moscone. Sådanne forklaringer virker helt naturlige på de fleste af os. Årsagen er at metaforer som BEVIDSTHEDEN ER EN MASKINE er en integreret del af den model af bevidstheden vi har i vores kultur; det er den model de fleste af os tænker og handler ved hjælp af.

Beholdermetaforer

Landområder

Vi er fysiske væsener, afgrænset af og adskilt fra resten af verden ved overfladen af vores hud, og vi oplever resten af

verden som noget der er uden for os. Hver enkelt af os er en beholder med en afgrænsede overflade og en ind-ud-orientering. Vi projicerer vores egen ind-ud-orientering over på andre fysiske genstande som er afgrænset af overflader. Vi ser dem altså også som beholdere med en indvendig side og en udvendig side. Rum og huse er åbenlyse beholdere. At bevæge sig fra rum til rum er at bevæge sig fra en beholder til en anden, det vil sige at bevæge sig *ud* af et rum og *ind* i et andet. Vi giver selv massive genstande denne orientering, som når vi flækker en sten for at se hvad der er indeni. Vi overfører tillige denne orientering på naturen. En lysning i skoven opfattes som om den har en afgrænsede overflade, og vi kan se os selv i lysningen eller *uden for* lysningen, i skoven eller *uden for* skoven. En lysning i skoven har noget som vi kan opfatte som en naturlig grænse – det område hvor træerne mere eller mindre holder op, og hvor lysningen mere eller mindre begynder. Men selv hvor det ikke er en naturlig fysisk grænse som kan ses som definerende en beholder, indsetter vi grænser – vi mærker territoriet af så det har en indvendig side og en afgrænsede overflade – hvad enten det er en mur, et hegn eller en abstrakt linje. Kun få menneskelige instinkter er mere grundlæggende end territorialitet. Og en sådan afgrænsning af et territorium, det at trække en grænse rundt om det, er en kvantificering. Afgrænsede genstande, hvad enten de er mennesker, sten eller landområder, har en størrelse. Det forhold tillader dem at blive kvantificeret ud fra mængden af den substans de indeholder. Kansas er fx et afgrænset område – en beholder – hvilket er grunden til at vi kan sige „Der er masser af god landbrugsjord i Kansas“.

Substanser kan i sig selv ses som beholdere. Tag fx et badekar fyldt med vand. Både badekarret og vandet ses som beholdere, men af forskellig art. Badekarret er en BEHOLDERGENSTAND mens vandet er en BEHOLDERSUBSTANS.

Synsfeltet

Vi danner os begreb om synsfeltet som en beholder, og de ting vi ser, opfatter vi som om de befinder sig inden i en beholder. Selve betegnelsen „syns-felt“ antyder dette. Metaforen er en naturlig metafor der opstår ud fra den kendsgerning at når du betragter et givet territorium (en mark, et gulv osv.), så afgrænser dit synsfelt en del af territoriet, nemlig den del du kan se. Givet at et afgrænset fysisk rum er en BEHOLDER, og at vores synsfelt stemmer overens med det afgrænsede rum, opstår det metaforiske begreb SYNSFELTER ER BEHOLDERE naturligt. Vi kan sige:

Vi har land i sigte.

Han er *inden for* synsvidde.

Jeg kan ikke se ham – træerne står i vejen.

Han er *ude af* syne nu.

Det er lige *midt i* mit synsfelt.

Der er *ingen ting i* syne.

Jeg kan ikke få *alle* skibene i sigte på én gang.

Begivenheder, handlinger, aktiviteter og tilstande

Vi bruger ontologiske metaforer til at forstå begivenheder, handlinger, aktiviteter og tilstande. Begivenheder og handlinger begrebsliggøres metaforisk som genstande, aktiviteter som substanser, tilstande som beholdere. Et kapløb er fx en begivenhed der ses som en klart afgrænset entitet. Kapløbet eksisterer i tid og rum, og det har velafmærkede grænser. Derfor ser vi det som en BEHOLDERGENSTAND der indeholder delta-gere (som er genstande), begivenheder såsom start og mål (som er metaforiske genstande) og selve løbeaktiviteten (som er en metaforisk substans). Om et kapløb kan vi altså sige:

Er du med i løbet? (kapløb som en BEHOLDERGENSTAND)

Går du med til løbet på søndag? (kapløb som en GENSTAND)

Så du løbet? (kapløb som en GENSTAND)

Slutningen af løbet var virkelig spændende. (opløbet som BEGIVENHEDSGENSTAND inden i en BEHOLDERGENSTAND)

Der var en masse godt løb i det sidste løb i dag. (løben som en SUBSTANS i en BEHOLDER)

Der var ikke meget spurten før til sidst. (spurt som en SUBSTANS).

Halvvejs inde i løbet var jeg drænet for energi. (kapløb som BEHOLDERGENSTAND)

Han er ude af løbet nu. (kapløb som BEHOLDERGENSTAND)

Aktiviteter ses i almindelighed metaforisk som SUBSTANSER og derfor som BEHOLDERE:

Hvordan kom Jerry ud af vinduespuddning?

Ud over at pudse vinduer hvad lavede du så?

Hvor meget vinduespuddning fik du klarret i går?

Hvordan kom du ind i vinduespuddning?

Lige nu er han er fuldstændig fordybet i at pudse vinduer.

Aktiviteter ses således som beholdere for de handlinger og andre aktiviteter som udgør dem. De ses desuden som beholdere for den energi og de materialer de kræver, samt for deres biprodukter der kan ses som værende i dem eller kommende ud fra dem:

Jeg lægger en masse energi i vinduespuddningen.

Jeg får en stor tilfredsstillelse ud af at pudse vinduer.

Der er en stor tilfredsstillelse i at pudse vinduer.

Forskellige slags tilstande kan begrebsliggøres som beholdere. Vi har således eksempler som:

Han er forelsket i hende.

Han er ude i store problemer.

Han kom ud af komaen.

Han befandt sig i en tilstand af eufori.

Han faldt i dybe tanker.

Omsider dukkede han op fra den psykotiske tilstand han havde befundet sig i siden slutningen af eksamensperioden.

7

Personifikation

De måske mest åbenlyse ontologiske metaforer er dem hvor den fysiske genstand er yderligere bestemt til at være en person. Det giver os mulighed for at forstå en lang række erfaringer med ikke-menneskelige entiteter ved hjælp af menneskelige motiver, kendetegn og aktiviteter. Her er nogle eksempler:

Hans teori gjorde mig det klart hvorfor burhøns opfører sig som de gør.

Denne kendsgerning taler imod standardteorierne.

Livet har snydt mig.

Inflationen æder vores overskud.

Hans religion siger at han ikke må drikke fine franske vine.

Michelson-Morley-eksperimentet bragte en ny fysisk teori til verden.

Til sidst blev han indhentet af sygdom og alder.

I hvert af disse tilfælde ser vi noget ikke-menneskeligt som noget menneskeligt. Men personifikation er ikke en enkelt samlet generel proces. Hver personifikation skiller sig ud med hensyn til de sider af folk som udvælges. Se disse eksempler:

Inflationen har angrebet selve grundlaget for vores økonomi.

Inflationen har naglet os til stedet.

Vores største fjende lige nu er inflationen.

Dollaren er blevet tilintetgjort af inflationen.

Inflationen har berøvet mig mine sparepenge.

Inflationen har overrasket landets bedste økonomiske hoveder.
Inflationen har bragt en pengefikseret generation til verden.

Her er inflationen personificeret, men metaforen er ikke blot INFLATION SOM EN PERSON. Den er meget mere specifik, nemlig INFLATION SOM EN MODSTANDER. Den giver os ikke alene en helt bestemt måde at tænke på inflationen på, men også en måde at agere over for den på. Vi tænker på inflationen som en modstander der kan angribe os, gøre os fortræd, bestjæle os og sågar tilintetgøre os. INFLATION SOM EN MODSTANDER-metaforen giver derfor anledning til og retfærdiggør at vores regering foretager politiske og økonomiske handlinger: erklærer inflationen krig, opstiller mål, beder om at man bringer ofre, opretter nye kommandoveje osv.

Pointen her er at personifikationen er en overordnet kategori som dækker et meget bredt spektrum af metaforer der hver udvælger forskellige aspekter ved en person eller måder at se på en person på. Fælles for dem alle er at de er udvidelser af ontologiske metaforer, og at de tillader os at forstå fænomener i verden ud fra menneskelige betingelser – betingelser som vi kan forstå på baggrund af vores egne motiver, mål, handlinger og kendetegn. At anskue noget så abstrakt som inflation ud fra menneskelige betingelser har en forklarende kraft af den eneste slags som giver mening for de fleste mennesker. Når vi lider store økonomiske tab på grund af komplekse økonomiske og politiske faktorer som ingen rigtig forstår, så giver INFLATION ER EN MODSTANDER-metaforen os i det mindste en sammenhængende redegørelse for hvorfor vi lider disse tab.

Metonymi

I de tilfælde af personifikation vi har set på, tillægger vi ting der ikke er menneskelige, menneskelige kvaliteter. – teorier, sygdomme, inflation m.m. I sådanne tilfælde refereres der ikke til nogen virkelige personer. Når vi siger „Inflationen berøvede mig mine sparepenge“, bruger vi ikke betegnelsen „inflation“ til at referere til en person. Tilfælde som dette må skelnes fra tilfælde som

Skinkesandwichen venter på sin regning.

hvor udtrykket „skinkesandwichen“ bruges til at referere til en virkelig person, personen der bestilte skinkesandwichen. Sådanne tilfælde er ikke eksempler på personifikationsmetaforer eftersom vi ikke forstår „skinkesandwichen“ ved at tillægge udtrykket menneskelige kvaliteter. I stedet bruger vi en entitet til at referere til en anden der står i relation til den. Dette er et tilfælde af hvad vi vil kalde *metonymi*. Her er nogle flere eksempler:

Han kan lide at læse *Marquis de Sade*. (= markisens skrifter)

Han er ved *balletten*. (= professionen balletdans)

Akryl har overtaget kunstverdenen. (= brugen af akrylfarver)

The Times er endnu ikke mødt op til pressekonferencen.

(= journalisten fra dagbladet *The Times*)

Fru Grundy rynker på næsen af *cowboybukser*. (= brugen af cowboybukser)

Nye vinduesviskere vil gøre ham tilfreds. (= at være i besiddelse af nye vinduesviskere)

Vi medtager som et særligt tilfælde af metonymi det retorikere har kaldt *synekdoke*, hvor en del sættes i stedet for helheden som i det følgende.

DEL FOR HELHED

Bilen har fyldt vores veje op. (= mængden af biler)

Holdet har brug for et par *stærke kroppe*. (= stærke folk)

Der er mange *gode hoveder* på universitetet. (= intelligente mennesker)

Der var ikke et *øje* i salen. (= menneske)

Vi har brug for *nyt blod* i organisationen. (= nye folk)

I disse tilfælde såvel som i de andre tilfælde af metonymi bruges en entitet til at referere til en anden. Metaforer og metonymi er forskellige *slags* processer. Metaforer er først og fremmest en måde at opfatte en ting på ved hjælp af en anden, det vil sige at den giver os mulighed for at bruge en entitet til at *stå for* den anden. Men metonymi er ikke blot en referentiell anordning. Den tjener også til at tilvejebringe forståelse. Fx er der i metonymien DEL FOR HELHED mange dele der kan stå for helheden. Hvilken del vi vælger, afgør hvilket aspekt af helheden vi fokuserer på. Når vi siger at vi har behov for nogle *gode hoveder* til projektet, bruger vi „gode hoveder“ til at referere til „intelligente mennesker“. Pointen er ikke bare at bruge en del (hoved) til at stå for en helhed (person), men snarere at vælge et særligt kendetegn ved personen, nemlig intelligens, som forbindes med hovedet. Det samme gælder for andre slags metonymier. Når vi siger „*The Times* er endnu ikke mødt op til pressekonferencen“, bruger vi ikke blot „*The Times*“ til at referere til en bestemt journalist, men også til at antyde vigtigheden af den institution journalisten repræsenterer. Så „*The Times* er endnu ikke mødt op til pressekonferencen“ betyder noget andet end „Steve Roberts er endnu ikke mødt op til

pressekongressen“ selvom Steve Roberts kan være den *Times*-journalist der er tale om.

Metonymi tjener dermed nogle af de samme formål som metaforer gør, og på nogenlunde samme måde, men metonymi giver os mulighed for at fokusere mere præcist på bestemte aspekter ved det der refereres til. Metonymi minder desuden om metaforer ved ikke blot at være en poetisk eller retorisk figur. En metonymi er heller ikke bare et sprogligt anliggende. Metonymiske begreber (som DEL FOR HELHED) er en del af den almindelige, dagligdags måde vi tænker, handler og taler på.

Fx har vi i vores begrebssystem et særligt tilfælde af metonymien DEL FOR HELHED, nemlig ANSIGT FOR PERSON. Eksempler er:

Hun er bare et *kønt ansigt*.

Der er mange *kendte ansigter* blandt publikum i aften.

Det er dejligt at se nogle *nye ansigter*.

Denne metonymi fungerer aktivt i vores kultur. Traditionen med portrætter inden for både maleri og fotografi er baseret herpå. Hvis du beder mig om at vise dig et billede af min søn, og jeg så viser dig et billede af hans ansigt, vil du være tilfreds. Du vil selv mene at du har set et billede af ham. Men hvis jeg viser dig et billede af hans krop uden hans ansigt, vil du synes at det er mærkeligt, og du vil ikke være tilfreds. Måske vil du sågar spørge „Men hvordan ser han ud?“ Metonymien ANSIGT FOR PERSON er således ikke bare et sprogligt anliggende. I vores kultur ser vi på en persons ansigt – snarere end på hans kropsholdning eller bevægelser – når vi skal danne os et billede af hvordan han er. Vi fungerer i kraft af en metonymi når vi opfatter personen ud fra hans ansigt, og vi handler ud fra den opfattelse.

Ligesom metaforer er metonymier ikke tilfældige eller vilkårlige forekomster der skal behandles som enkeltstående tilfælde. Metonymiske begreber er også systematiske som det ses

i de følgende repræsentative eksempler som findes i vores kultur.

DEL FOR HELHED

Få *din rev* herover!
Vi ansætter ikke *hestehaler*.

The Giants har brug for en *stærkere arm* i right field.
Jeg har købt en ny *firhjulstrækker*.

PRODUCENT FOR PRODUKT

Jeg vil gerne have en *Budweiser*.
Han købte en *Ford*.
Han har en *Picasso* derhjemme.
Jeg hader at læse *Heidegger*.

BRUGSGENSTAND FOR BRUGER

Saxofonen er syg i dag.
Stinkesandwichen giver sikkert ingen drikkepenge.
Pistolen han hyrede, vil have halvtredstusind ekstra.
Avisen har behov for *nye penne*.
Busserne strejker.

BEHERSKER FOR BEHERSKEDE

Nixon bombede Hanoi.
Maliko gav en elendig koncert den aften.
Napoleon tabte ved Waterloo.
Vores træner har vundet mange mesterskaber.
En Mercedes kørte op bag i *mig*.

INSTITUTION FOR ANSVARLIGE FOLK

Exxon har hævet priserne igen.
Du får aldrig *universitetet* til at gå med til det.
Hæren vil indkalde flere.
Senatet mener at abort er umoralsk.
Jeg bifalder ikke *regeringens* handlinger.

STED FOR INSTITUTION

Det Hvide Hus siger ingenting.
Washington er ligeglåd med folkets behov.
Kreml truede med at boykotte den næste nedrustningsforhandling.
Paris introducerer lange kjoler i denne sæson.
Hollywood er ikke hvad det har været.
Wall Street er gået i panik.

STED FOR BEGIVENHED

Lad nu ikke Thailand blive et nyt *Vietnam*.
Glem ikke *Hiroshima*.
Pearl Harbor sætter stadig sit præg på vores udenrigspolitik.
Watergate ændrede amerikansk politik.
Mit kontor har været en *banegård* hele dagen.

Metonymiske begreber som disse er systematiske på samme måde som metaforiske begreber er. Sætningerne ovenfor er ikke tilfældige. De er eksempler på bestemte generelle metonymiske begreber i kraft af hvilke vi ordner vores tanker og handlinger. Metonymiske begreber gør det muligt for os at begribe en ting ved hjælp af dens forhold til noget andet. Når vi tænker på en *Picasso*, tænker vi ikke kun på et kunstværk i sig selv. Vi tænker på det ud fra dets tilknytning til kunstneren, det vil sige hans kunstopfattelse, hans teknik, hans plads i kunsthistorien osv. Vi optræder med ærefrygt over for en *Picasso*, selv over for en skitse han lavede som teenager, pga. dens tilknytning til kunstneren. Dette er en måde hvorpå PRODUCENT FOR PRODUKT-metonymien påvirker både vores tanker og handlinger. På samme måde er en servitrice når hun siger „Skinkesandwichen beder om regningen“, ikke interesseret i personen som en person, men kun som en kunde, hvorfor brugen af en sådan sætning virker umenneskeliggørende. Nixon smed ikke selv bomberne over Hanoi, men via metonymien BEHERSKER FOR BEHERSKEDE siger vi ikke alene „Nixon

bombede Hanoi", men vi tænker også på ham som ham der kastede bomberne, og gør ham ansvarlig for det. Igen er dette muligt på grund af det metonymiske forhold i BEHERSKER FOR BEHERSKEDE-metonymien hvor det er ansvarlighed der fokuseres på.

Ligesom metaforer strukturerer metonymiske begreber ikke alene vores sprog, men også vores tanker, holdninger og handlinger. Og ligesom metaforiske begreber har metonymiske begreber rod i vores erfaring. Faktisk er grundlaget for metonymiske begreber ofte mere åbenlyst end det er for metaforiske begreber, fordi det som regel involverer direkte fysiske eller kausale associationer. Fx udspringer DEL FOR HELLED-metonymien af vores erfaringer med hvordan dele generelt er forbundet i helheder. PRODUCENT FOR PRODUKT er baseret på det kausale (og normalt fysiske) forhold mellem en producent og hans produkt. STED FOR BEGIVENHED har rod i vores erfaring af begivenheders fysiske placering. Og så videre.

Kulturel og religiøs symbolik er særlige tilfælde af metonymi. Inden for kristendommen findes fx metonymien DUE FOR HELLIGÅNDEN. Som det er typisk for metonymier, er symbolikken ikke vilkårlig. Den har rod i opfattelsen af duen i den vestlige kultur og opfattelsen af Helligånden i kristen teologi. Der er en grund til at det er duen der er symbol på Helligånden, og ikke fx hønen, gribben eller strudsen. Duen opfattes som smuk, venlig, blid og frem for alt fredelig. Da den er en fugl, er dens naturlige levested himlen der metonymisk står for Himlen, Helligåndens naturlige levested. Duen er en yndefuld flyver, den glider lydløst gennem luften og ses ofte komme ned fra himlen og lande mellem mennesker.

Kulturer og religioners begrebsystemer er af natur metaforiske. Symbolske metonymier er vigtige forbindelsesled mellem dagligdags erfaring og det sammenhængende metaforiske system der kendetegner religioner og kulturer. Symbolske metonymier der har rod i vores fysiske erfaringer, er et meget væsentligt middel til forståelse af religiøse og kulturelle begreber.

9

Udfordringer for sammenhængen i metaforerne

Vi har fremlagt overbevisende vidnesbyrd om at metaforer og metonymier ikke er vilkårlige, men i stedet danner sammenhængende systemer som vi anvender til at begrebsliggøre vores erfaringer. Men det er let at finde eksempler på tilsyneladende modstrid i dagligdags metaforiske udtryk. Vi har ikke undersøgt metaforeksemplerne til bunds, men dem vi har set nøje på, har vist sig slet ikke at være usammenhængende selvom de til at begynde med så sådan ud.

En tilsyneladende modstrid i metaforerne

Charles Fillmore har bemærket to modstridende måder at opfatte tiden på. I den første er fremtiden foran, og fortiden bagved:

I ugerne foran os ... (fremtid)

Det er alt sammen bag os nu. (fortid)

I den anden er fremtiden bagved, og fortiden foran:

I de følgende uger ... (fremtid)

I de forudgående uger ... (fortid)

Dette synes at stå i modstrid med den metaforiske opfattelse